

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
Facultatea de Istorie și Filosofie
Școala Doctorală de Istorie

*Urmărirea infractorilor în comitatele
ardelene - secolul XVII*
(Teză de doctorat)

Conducător științific: Prof. univ. dr. **IOAN AUREL POP**
membru al Academiei Române

Doctorand: **Gabriel-Virgil Rusu**

Cluj-Napoca • 2011

C

UPRINS

Introducere

Argumentum

Istoriografia problemei

Metoda de lucru a autorului

Mulțumiri

1. Scurtă incursiune în istoria principatului

1.1. Formarea principatului Transilvaniei

1.2. Transilvania Báthoreștilor

1.3. Autoritate princiară și prestigiu european

1.4. Principatul Transilvaniei între mărire și decădere

2. Instituțiile statului ardelean

2.1. Principele

2.2. Consiliul princiar

2.3. Cancelaria princiară

2.4. Adunările de stări

2.5. Armata principatului

3. Legislația penală a Transilvaniei în veacul al XVII-lea

3.1. Elemente de drept penal în legislația Transilvaniei voievodale

3.1.1. Scurte considerații privind legislația europeană a evului mediu în materie penală

3.2.2. Izvoarele dreptului ardelean

3.2. Dreptul și dreptatea în vremea lui Werbőczy

3.3. Legislația Transilvaniei în secolul XVII

3.4. Elemente de legislație locală în Transilvania

3.5. „Dreptul de război” sau elemente de justiție militară în Transilvania

4. Justiția transilvăneană. Instituții juridice ale Transilvaniei în secolul al XVII-lea

4.1. Instanțele centrale

4.1.1. Instanța princiară

4.1.2. Dieta

4.1.3. Tabla princiară

- 4.2. Instanțele locale
  - 4.2.1. Organizarea administrativ-teritorială a principatului
  - 4.2.2. Instanțele comitatense
  - 4.2.3. *Officiales*
  - 4.2.4. Procedura cercetării răufăcătorilor la instanțele comitatense
  - 4.2.5. Organizarea justiției orășenești
  - 4.2.6. Instanțele ecleziastice
5. Urmărirea infractorilor în comitatele ardelenne în secolul al XVII-lea
  - 5.1. Ordinea publică în Transilvania epocii principatului
  - 5.2. Urmărirea și prinderea infractorilor. Potera
    - 5.2.1. Temeiul legal al urmării. Dreptul puterii
    - 5.2.2. Instituția puterii. Competență, atribuții și funcționare
    - 5.2.3. Funcționarea puterii
    - 5.2.4. Categoriile de persoane și bunuri ce fac obiectul urmării
    - 5.2.5. Drumurile hoților
6. „Codul penal virtual” comentat al Transilvaniei princiare
  - 6.1. Partea generală
    - 6.1.1. Legea penală
    - 6.1.2. Infracțiunea
    - 6.1.3. Pedepsele
    - 6.1.4. Măsurile de siguranță
    - 6.1.5. Cauzele care înlătură răspunderea penală sau consecințele condamnării
  - 6.2. Partea specială
    - 6.2.1. Infracțiuni contra siguranței statului
    - 6.2.2. Infracțiuni contra persoanei
      - a) *Infracțiuni contra vieții, integrității corporale și sănătății*
      - b) *Infracțiuni contra libertății persoanei*
      - c) *Infracțiuni privitoare la familie și la viața sexuală*
      - d) *Infracțiuni contra demnității*
    - 6.2.3. Infracțiuni contra patrimoniului
    - 6.2.4. Infracțiuni contra autorității
    - 6.2.5. Infracțiuni care aduc atingere unor activități de interes public sau altor activități reglementate de lege
      - a) *Infracțiuni de serviciu sau în legătură cu serviciul*
      - b) *Infracțiuni care împiedică îndeplinirea justiției*
    - 6.2.6. Infracțiuni de fals
    - 6.2.7. Alte infracțiuni care aduc atingere unor relații privind conviețuirea socială
 Infracțiuni contra familiei

Concluzii

Bibliografie

Anexe

Lista ilustrațiilor

Cuprins

S

INTEZA LUCRĂRII

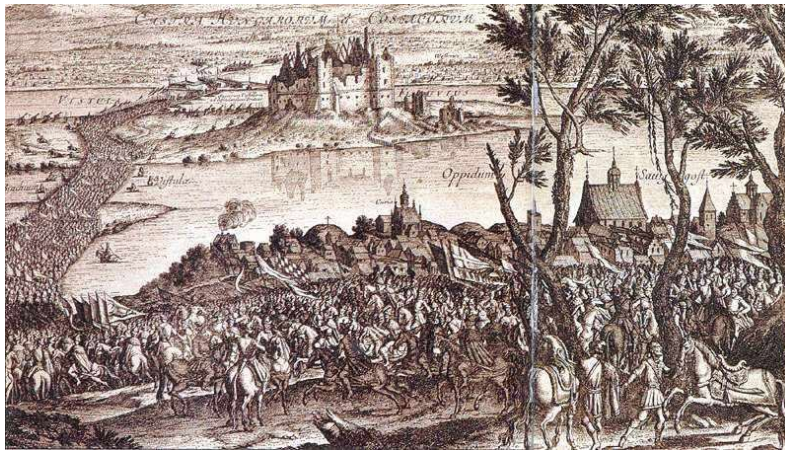
CUVINTE CHEIE: *Istoria Transilvaniei, principat, legislație, poteră, infractor*

PRIVITĂ LA modul retrospectiv, prezenta teză apare ca o sumă de informații, unele cu caracter inedit pentru istoriografia românească, despre procedura urmăririi infractorilor în Transilvania secolului al XVII-lea în comitatele ardelene, o perioadă de timp în care majoritatea instituțiilor juridice ale statului se cristalizează și devin eficiente. Cele șase capitole, bibliografia și anexele înseamnă o muncă de adunare a dovezilor ce argumentează teoriile și ipotezele lansate de autor și care conferă cercetării istorico-juridice o anumită personalitate.

Pentru început, lucrarea introduce cititorul în istoria unui stat format la jumătatea veacului XVI prin îmbogățirea voievodatului ardelean cu o parte din comitatele ungurești ce consimt să se alipească noii construcții politice după disiparea regatului maghiar în turbăriile de la Mohács. Constituirea principatului Transilvania nu a fost o întreprindere deloc facilă, în condiții de criză internă și internațională, într-o perioadă de *interregum*, de căutări, de ambiții deșatre și de iluzii spulberate. Personaje politice importante precum Ioan Zápolya, Soliman Magnificul, George Martinuzzi, Isabela și fiul ei Ioan Sigismund Zápolya, Ștefan Majláth, Petru Petrovici și alții, au fost actorii care și-au pus amprenta, mai mult sau mai puțin, asupra istoria începuturilor acestui stat autonom aflat sub suzeranitatea, când restrictivă, când protectoare a Semilunii.

Odată cu accederea la putere a dinastiei Báthory regimul politic se stabilizează relativ, mai ales în perioada când principe a fost ilustrul Ștefan, devenit rege al Poloniei. Transilvania Báthoreștilor a cunoscut și perioade de instabilitate pe care suveranii le-au gestionat uneori destul de prost, doi dintre aceștia, Andrei și Gabriel căzând pradă unor comploturi. Nu putem omite apariția meteorică a lui Mihai Viteazul pe scena politică ardeleană, episod care a produs efecte mai ales pe termen lung în conștiința românilor de aici.

Prin alegerea pe tronul Alba Iuliei a unor suverani autoritari precum Gabriel Bethlen sau Gheorghe Rákóczi I principatul cunoaște o perioadă de glorie europeană iar implicarea victorioasă în Războiul de 30 de ani aduce extensia teritorială în spațiul Ungariei Superioare. Pe plan intern, o serie de reforme economice, juridice, fiscale, militare și culturale revigorează o societate tot mai aproape de modelele statelor apusene. Dar tonul nu a fost decât o iluzie. Inițiativa nefericită a lui Rákóczi al II-lea, un amestec complicat al ardelenilor, secondați de contingente moldo-muntene și de trupe căzăcești, în evenimentele tragice din Polonia, aruncă țara în criză și haos. Urmează o perioadă de instabilitate în care Ardealul va cunoaște ororile războiului civil, umilința ocupației otomane, noi pierderi teritoriale și tragedia a trei principii.

Armata transilvană trecând Vistula în drumul spre Vrașovia

După glorie, decădere. O Poartă mult mai vigilentă și mai atentă la viața politică ardeleană, o nobilime agresivă, aflată mereu pe poziții contrare și un suveran slab, condus de proprii consilieri și de o soție bolnăvicioasă, iată rețeta „perfectă” a unei prăbușiri latente. În fața ambițiilor Habsburgilor care nu renunțaseră o clipă la pretențiile de anexare a Transilvaniei la imperiul central-european, ardelenii nu au ce face decât să deschidă larg porțile cetăților. Epopeea lui Francisc Rákóczi al II-lea,

cunoscută în istorie sub numele de “Răscoala Curuților” a fost doar „cântecul de lebedă” al statalității relativ independente, de un veac și jumătate, a Ardealului.

Într-un asemenea context politic viața internă a trebuit să se desfășoare normal, sens în care instituțiile principatului au funcționat din plin. Analizei acestora le este dedicat întreg capitolului secund. În evul mediu european istoria suveranilor se identifică, de multe ori, cu istoria statului în sine, iar Transilvania nu a făcut excepție de la această regulă. Suveranul este atotprezent în documentele epocii: cronici, jurnale de război, danii, diverse tipuri de misive, hotărâri ale instanțelor de judecată etc. Principele Transilvaniei este centrul universului politic, social, cultural sau chiar economic al țării, iar instituția princiară a avut o evoluție în timp. Modul de alegere și de numire a șefului de stat, rolul dietei și al turcilor în alegeri și în confirmare, ceremonialul încoronării, jurământul și prerogativele cu care este investit, sunt tot atâtea aspecte ce au beneficiat de abordări analitice. Desigur, au existat situații în care suveranul a fost secondat de un locțiitor, mai ales în vremuri de criză, avea o curte princiară, un palat în capitală cu spații publice și private, o arhivă și o bibliotecă, toate după modelele europene. Un consiliu princiar, adică o structură consultativă și administrativă era de nelipsit în peisajul instituțional ardelean, după cum tot nelipsite erau *cancellaria maior* și *minor*, prin care suveranul practic conducea țara.

Adunărilor de stări sau dietelor le-au fost rezervate spații generoase în capitol, deoarece acest înalt for al stărilor privilegiate din principat, această adunare politică deliberativă, acest parlament ce funcționa în sistem unicameral, avea un rol însemnat în viața țării. Structură, proceduri de lucru, funcții, raporturi cu suveranul, toate sunt reflectate în hotărârile celor 299 de diete ardelene, organizate și desfășurate în epoca principatului, documente ce au fost cuprinse în impresionanta lucrare *Monumenta comitalia regni Transylvaniae*, apărută în a doua jumătate a secolului al XIX-lea prin îngrijirea istoricului Szilágyi Sándor.

În fine, armata, un corpus militar destul de compozit, organizată și ea potrivit principiului *Unio Trium Nationum*, care și-a dovedit de multe ori eficiența pe câmpurile de luptă, întregește spectrul instituțional transilvan. Din punct de vedere al tacticii defensive, o salbă de fortificații protejau spre vest și spre nord principatul, în vreme ce răsăritul și sudul era apărate de intruziunile agresive, de Munții Carpați, grație cetăților de la intrările/ieșirile din defileuri. Dar *ruina exercitus Transylvaniae* și degradarea ei în condițiile crizei interne ce a urmat episodului polonez din anul 1657, alterarea capacității de apărare în primul rând datorită ocupării cetății Oradea

de către turci și falimentul economic au fost, pe lângă intervențiile externe pustiitoare, cauzele principale ale decăderii statului autonom ardelean.

Pe parcursul capitolului al treilea este teoretizată noțiunea de drept penal și se trece în revistă evoluția acestuia, ca lege scrisă, în contextul legislației generale a regatului maghiar cu aplicabilitate practică pe teritoriul voievodatului, și, mai apoi, în universul normelor de drept emise în vremea principatului transilvan. Înainte de aceasta, au fost redactate câteva considerații despre legislația europeană în materie penală, în efortul autorului de a identifica elemente de împrumut și bune practici normative care au servit drept modele juriștilor ardeleni. Este cazul instituției *poliției de parohie* sau *comunitare*, responsabilă cu paza pe timp de zi și de noapte a localităților anglo-saxone, practică preluată și de administrațiile ardeleni pe parcursul secolului XVII. Credem că elemente de procedură penală ardeleni au avut ca surse de inspirație lucrările fundamentale europene *Practica rerum criminalia*, publicată la Leipzig, în anul 1635, *De poena Homicidi*, scrisă în 1543 de Andrej Frycz Modrzewski, cunoscut sub numele Modrevicius sau *Maleus maleficarum* (*Der Hexenhammer*), un faimos tratat de vrăjitorie, creația lui Heinrich Kramer, inchiuzitor al Bisericii Catolice și Jakob Spenger.

Analizând izvoarele dreptului transilvan identificăm în primul rând *obiceiul* sau *cutuma*, izvor nescris, conservat în mentalul colectivităților locale. Ne referim la dreptul cutumiar românesc (*jus valahicum*), un drept obișnuielnic, descins din dreptul roman, conservat în conștiința comună a românilor din Transilvania, Moldova, Țara Românească și Ungaria, la datinile populației maghiare ardeleni, o formă de drept feudal cu reminiscențe tribale însă îmbogățit, cu siguranță, în urma contactelor stabilite de unguri cu alte neamuri de-a lungul secolelor, precum și la cutumele săsești aduse de teutonici din zonele apusene de obârșie, un drept în general de factură urbană, și el puternic influențat de dreptul roman. Transformarea obiceiului în lege scrisă s-a realizat treptat, pe măsură ce apar cancelariile și instituțiile capitulare. Un rol important în promovarea normelor scrise le-au avut regii maghiari, începând cu Ștefan cel Sfânt, continuând cu Coloman Cărturarul sau Andrei al III-lea și cu suveranii care li s-au succedat mai apoi pe tron.

Decretele suveranilor unguri sunt completate, într-o așa-numită „listă a izvoarelor de drept scrise”, cu *Opus Tripartitum* al lui Ștefan Werbőczy, cu hotărârile dietelor principatului ardelean din secolele XVI-XVII, cu tratatul *Specimen juridici processus* al lui Gabriel Bethlen din 1619, cu operele *Approbatæ* și *Compilatæ Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum* din a

doua jumătate a secolului XVII, cu legislația comitatensă (statute, protocoale, instrucțiuni, decizii), cu precedentele judiciare reflectate în sentințele instanțelor locale și centrale, cu tratatele internaționale încheiate între statul ardelean și vecinii săi, precum și cu *Edictum militare* emis în timpul principelui Mihail Apafi în 1671.

Încă de la începuturile formării statului voievodal, faptele penale existau în dreptul cutumiar, fiind cuprinse mai târziu în decretele regilor unguri. Infrațiunile sunt studiate și grupate în *Tripartitum* și fac tot mai des obiectul hotărârilor dietale din secolul XVI. În schimb, cele două corpuri de legi ale veacului XVII, *Approbatæ* și *Compilatæ* reprezintă apogeul efortului de codificare legislativă din istoria medie a Transilvaniei, penalul și procedura penală beneficiind, în sfârșit, de o tratare relativ distinctă. Studiul culegerilor de legi și a actelor emise de diete au conturat preocuparea autorităților de a ține în frâu infraționalitatea, de a face ordine în stat prin crearea unor instituții dotate cu mecanisme juridice moderne și eficiente, adaptate la specificul regnicolar.

Principele Gabriel Bethlen printre oamenii de știință

Dacă au reușit sau nu, doar documentele ce au fost sau vor fi studiate, o pot confirma ori infirma. Cert este că izvoarele pomenesc despre hoți prinși, executați sau condamnați la ani grei de închisoare, despre bunuri mobile ori averi întregi confiscate, ca măsuri extreme, despre indivizi certați cu legea, puși sub urmărire, despre putere organizate de comiți, vicecomiți ori juzi nobiliari pentru asanarea regiunilor de răufăcători sau despre monede false descoperite prin târguri sau chiar asupra plasatorilor itineranți. Sunt, iată, realități ce probează faptul că justiția ardeleană a funcționat, că legea penală s-a aplicat și că ordinea publică era

asigurată, cu excepțiile care s-au numit războaie, calamități naturale sau invazii tătare.

Capitolul patru este rezervat analizei sistemului judiciar, mai precis a instituțiilor juridice ale Transilvaniei secolului XVII de la diferitele niveluri ale sale, în mare parte tributare epocii voievodatului. Constatăm că în secolul al XVI-lea aceste reminiscențe sunt omniprezente, însă, treptat, își fac loc instituții noi, specifice noii construcții statale: *principele*, *tabla princiară*, *consiliul princiar*, *adunările de stări*, toate cu atribuții și în plan juridic. Putem spune că abia în veacul următor, odată cu cristalizarea instanțelor de judecată, odată cu firava separare a juriștilor de corpusul administrativ central sau local, odată cu elaborarea unor culegeri de texte juridice, odată cu organizarea unui sistem eficient de urmărire a infractorilor și de încarcerare a lor, justiția ardeleană capătă personalitate și tinde să devină una modernă, apropiată de paradigmele Apusului.

Studiind instanțele superioare ale statului aflăm că suveranul putea să judece, ca ultim for de apel, o serie de fapte dintre care se delimitează trădarea sau *nota infidelitatis*, dar era în măsură să prezideze și ședințele de judecată pe moșiile sale, pe domeniile fiscale, pe *Fundus regius* sau în oricare alt spațiu al țării în care prerogativele în materie judiciară îi rezervau acest drept. Și dieta era îndrituită a lua în discuție cauzele de înaltă trădare față de țară, realitate probată de exemplele expuse, unele memorabile pentru istoria Transilvaniei medievale (vezi chestiunea Dionisie Bánffy sau procesul *sabatarilor*). Dar atât principele, cât și parlamentul erau instituții politice, iar amestecul politicului în justiție putea avea adesea efecte negative. Instanța, cu adevărat supremă și profesionistă a principatului, a fost *tabla princiară*, o succesoare, mai mult sau mai puțin legitimă al *tabulei regia iudiciaria ungurești*. Odată constituită, la mijlocul secolului XVI, tabla devine principalul for judecătoresc suprem transilvan, ce dezbătea în apel pricinile înaintate de comitate, de scaunele secuiești, precum și pe cele trimise din Partium. Sașii ocoleau tabla din cauză că aveau, în procesele lor, drept de apel direct la suveran, în timp ce orașele libere regale se adresau în mod cu totul excepțional acestui for.

Diversitatea politică a principatului a determinat o diversitate sensibilă și la nivelul instanțelor judiciare locale, din diferitele zone ale țării. De aceea, au fost analizate structurile instituțional-juridice din comitate, precum și cele care funcționau pe teritoriile secuiești, săsești și în așezările urbane, mai mult sau mai puțin privilegiate. Instanțele de judecată comitatense erau alcătuite din *officiales*: *comitele suprem*, *vicecomitele*, *judele nobiliar*, *vicejudele*, *notarul* și *asesorii*.

Fiecare din acești funcționari avea un rol distinct în peisajul judiciar. Completele deliberau în cadrul *scaunelor de judecată* sau a *sedriilor generale*, a celor *parțiale*, *triduale* sau a *scaunelor filiale*. Pricinile mai mărunte erau soluționate de instanțele sătești gestionate de *judex pagi* asistat de *cojuratores*, căpitanul cetății judeca faptele de pe moșia aferentă, în timp ce nobilul stăpân împărțea dreptatea la nivelul *instanțelor dominale*.

Intenționând a da tezei un caracter practico-aplicativ, am descris procedura de judecată plecând de la un exemplu concret, exemplu ce ne-a oferit posibilitatea cercetării unor instituții de drept care existau atunci și există și azi: *sesizarea*, *părțile în procesul penal*, *avocatul*, *martorul* sau *jurătorii*. O tâlhărie urmată de moartea victimelor consumată la finele secolului XVI în perimetrul satului Cluj-Mănăștur, consemnată destul de amănunțit de iezuitul Ștefan Szánto, ne-a creat condițiile analizării fazelor procesului penal: *urmărirea penală*, *judecata* și *punerea în executare a sentinței emise de instanță*. Tot acum am vorbit despre *probă* și despre rolul acesteia în stabilirea vinovăției sau nevinovăției suspectului și felul în care aceasta era gestionată în proces.

15. Proba apei aplicat unei femei suspecte de vrăjitorie

Desigur, ne-am plasat cercetarea într-un spațiu temporal în care tradițiile și cutumele încă "luau fața" codexurilor moderne, slujbașii încă împărțeau dreptatea după bunul lor plac sau al stăpânului, nobilii locali se aflau în concurență cu comitele suprem în prinderea și judecarea răufăcătorilor pentru a pune mâna pe averea acestora, se făceau încă discriminări între națiunile privilegiate și ceilalți locuitori ai țării, iar suveranul era prea puțin interesat de plângerile în apel care mai răzbăteau,

ici, colo, pe la instanțele superioare ale țării. În ciuda acestor realități, am descoperit, din studiul izvoarelor și lucrările de specialitate, tendința de normalizare a justiției ardelenne și dorința autorităților de a ține sub control situația operativă din principat.

Înainte de a intra în substanța problematicii urmăririi infractorilor în comitatele ardelenne, am socotit oportun ca în debutul capitolului cinci să emitem câteva considerații despre noțiunea de *ordine publică* și despre modul în care politicile de menținere și restabilire a acesteia erau implementate în cetăți, orașe, sate și pe întreg teritoriul comitatens. Definim ordinea publică drept o stare de legalitate, de echilibru și de pace, prin care se asigură liniștea, siguranța persoanei, a colectivităților și a bunurilor, sănătatea și morala publică, a cărei menținere, potrivit principiilor și normelor statului, se realizează prin măsuri de constrângere specifice poliției. Prin introducerea progresivă a pazei pe timp de zi și noaptea pe întreg teritoriul comitatului, practic autoritățile luau măsuri indirecte împotriva *publice pacis et tranquillitatis perturbatores*, adică a infractorilor care prin comportamentul lor afectau liniștea comunităților. Dar menținerea ordinii publice însemna și desfășurarea unor activități preventive pe linie de comerț în târguri și iarmaroace, însemna întreținerea serviciilor vamale și de pază a hotarelor, însemna prevenirea și stingerea incendiilor, combaterea epidemiilor, controlul asupra armelor și în special a celor de foc, precum și alte activități pentru care administrațiile locale au emis o serie de acte normative.

Dar, cu toate eforturile depuse, starea infracțională a crescut constant de-a lungul întregii istorii a principatului, aspect rezultat din documentele dietelor. În aceste împrejurări s-a simțit nevoia, încă din veacul XVI (1545), de a mobiliza autoritățile de la nivelul comitatelor, scaunelor și districtelor, într-un efort comun de urmărire, reținere, judecare, condamnare și executare a hoților de tot felul. Astfel a apărut instituția puterii, numită a „juzilor circulatori” (*cirkál biró*) sau *inquisitio generalis*. Și pentru ca aceasta să funcționeze legal, statul a înzestrat-o cu o serie de norme, care constituie temeiul legal al acestei instituții. Astfel, hotărârile dietelor și mai apoi forma lor tipărită și actualizată în corpusurile legislative *Approbatæ* și *Compilatae Constitutiones*, instrucțiunile și ordinele date de suveran, în nume personal ori mandat de consiliul princiar, comiților supremi și celorlalți oficiali, alături de hotărârile scrise ale adunărilor comitatense care împreună stabilesc cadrul juridic, competențele materiale și teritoriale, drepturile și îndatoririle personalului de specialitate, precum și interdicțiile, formează *dreptul puterii în Transilvania*.

Desigur, atunci când pronunțăm cuvântul „poteră”, ne gândim la filmele cu haiduci și la întreaga paletă de povești și mituri țesute în jurul unor asemenea personaje reale sau descinse din legendele populare. Când supunem „poteră”, gândul nostru zboară uneori la vestul sălbatic din îndepărtata Americă și la acțiunile de căutare organizată a bandelor de tâlhari pe capul cărora statul pune recompensă și care, fiind prinși erau aduși în fața judecătorului, anchetați, condamnați și executați în piața publică. Credem că instituția aceasta în variantă ardeleană are câte puțin din fiecare exemplu de mai sus. Până la urmă potera a fost o instituție de stat, care se organiza în baza și în executarea legilor Transilvaniei, având atât o funcție de prevenție, cât și una de cercetare penală. Oricum, prezența poterașilor pe teren, a acestor *man hunters*, „vânători de oameni” crea un sentiment de siguranță în rândul cetățenilor, acel sentiment de pace necesar desfășurării în condiții normale a vieții sociale, economice, politice și culturale.

Dreptul puterii stabilește *competența teritorială*, adică limitele în care oficialii care compuneau echipa, adică: comitele suprem, vicecomitele, solgabirăul și alți slujbași de stat, erau în drept să aplice legea. Cercetarea noastră a pus în evidență faptul că juzii acționau doar pe teritoriul acelei entități administrative. Cu alte cuvinte, competența teritorială a puterii se suprapune peste cea a funcționarilor care o compun, cu toate că au existat și situații de excepție.

Slujbașii inchiziției generale concentrau o serie de atribuții, în primul rând de ordin *judiciar*, care însemnau exercitarea activității de urmărire, prindere, judecare și pedepsire a infractorilor, potrivit competențelor materiale și teritoriale, în baza legislației generale și cutumiar-locale a Transilvaniei. Documentele vorbesc despre ...*luarea sub cercetare a malefactorilor și condamnarea lor, confiscarea bunurilor acestora, descriu modul de pătrundere pe proprietatea sau în locuința unor persoane suspecte, modul de acțiune pe domniile fiscului, modul de păstrare a registrului cu evidența persoanelor urmărite, modul de respectare a legilor și articolelor țării, competențele date nobililor în materie de pedepsire a iobagilor, competențele de cercetare ale comitelui suprem, activitățile de poliție economică, precum și alte detalii în materie de ceea ce am numi azi „tactică polițienească”*. Potera mai avea atribuții în sensul culegerii de informații despre persoanele urmărite, vitale, am putea spune pentru acest tip de activitate.

Identificăm apoi atribuțiile pe linie *preventivă*, cu alte cuvinte luarea acelor măsuri menite să preîntâmpine comiterea unor infracțiuni. Vorbim în primul rând de importanța patrulării prin comitat. Și azi prezența efectivelor de poliție în stradă are

o mare importanță sub aspectul menținerii ordinii și liniștii publice, situație în care intervenția la fața locului, prinderea în flagrant delict sau realizarea contactului direct cetățean-polițist sunt oportunități menite a îndeplini politicile de prevenție asumate de stat. În fine, atribuții de *gospodărire* a comitatului impuse slujbașilor poterei dovedesc faptul că în secolul XVII însă nu s-a realizat pe deplin separarea instituțiilor judiciare de cele administrative, cel puțin la nivel local. Fiind slujbași ai comitatului, membrii poterei nu puteau rămâne pasivi la eventualele disfuncționalități constatate (poduri distruse, terenuri necultivate sau încălcări ale ordinii social-religioase), fiind obligați, iată, să dispună măsuri în consecință.

Tâlhar din Carpații de nord

Activitatea în sine era benefică pentru curățirea comitatelor, scaunelor secuiești și districtelor săsești și românești de *latrones, fures, cutores falsarum monetarum, se alii malefactores* și pentru conservarea stării de pace socială, dar în același timp întreținerea personalului oficialilor și a efectivelor auxiliare, mai ales când frecvența acțiunilor și raziilor era mare, însemna eforturi materiale deosebite din partea comunităților rurale destul de sărace.

Cu privire la drepturile circalașilor, adică la dările sau obligațiile fiecărei porți destinate plății activităților desfășurate de poteră aflăm tot din lectura articolelor dietale, a ordinelor, instrucțiunilor și a altor izvoare cercetate. Pe măsură ce potera se dezvoltă numeric, cresc și dările. De pildă, pentru retribuirea inchizitorilor din anul 1641 ce acționau în comitatul Alba fiecare poartă era datoare a da 2 florini și 33,5 denari, în timp ce pentru plata circalașilor din Solnocul Interior din anul 1680 contribuția devine și mai apăsătoare: 6 florini și 16 denari de poartă. Diferența este

semnificativă, sumele fiind foarte mari pentru o gospodărie de oameni săraci, dacă ne gândim la faptul că valoarea unui animal de povară era, în secolul XVII, undeva între 6 și 9 florini.

Pentru urmărirea persoanelor delincvente s-au întocmit *evidențe speciale*, așa cum a fost cazul *Registrului cu evidența beneficiilor și fărădelegilor satelor din plasa de sus a nobilului scaun Arieș* (Extractussa Nemes Aranyas Szék Kerületében a Felső Járásban levő Faluk Beneficiumainak és Maleficiumainak), din a cărei lectură am reușit să ne formăm o opinie privind tipurile de infracțiuni date în competența de cercetare și judecare a juzilor poterei.

Am constatat, prin comparație, că activitatea inchiziției diferea de la un comitat la altul, de la o regiune la alta. Instituția poterei transpore în cel puțin două ipostaze: una dinamică, polițienească, atunci când slujbașii statului se deplasează prin câmpii și zone montane, prin sate ori cătune izolate, luând urmele malefactorilor, specifică districtului Bistriței și comitatelor Hunedoara, Maramureș și Solnocul Interior și una statică, judecătorească, situație în care juzii poterei analizau, deliberau și pronunțau sentințe în diverse pricini, asemănându-se cu un scaun de judecată itinerant compus din personal juridic de specialitate, așa cum a fost cazul în scaunul Arieș. Transformările instituției inchiziției din secolului al XVII-lea sunt certe: de la judecata sumară se trece la judecata procedurală, potera devenind astfel un prim pas în pregătirea procedurii, sens în care multe din procesele începute de poteră în teritoriu cunosc finalitatea la serdirile comitatului.

Însă o asemenea activitate operativă ar fi fost nulă în lipsa unor *informații*. Acestea vizau aspecte concrete legate de persoana infractorului, identitatea sa, localitatea de domiciliu, ocupația, modul de comitere a infracțiunii sau a infracțiunilor, forma de participare penală, date despre complici, pagubele materiale sau fizice produse locuitorilor, locul în care bunurile sustrase au fost ascunse ori valorificate, dar mai ales locul sau locurile în care aceștia s-ar adăposti: păduri, zone muntoase greu accesibile, zonele de frontieră fără controlul autorităților, sate, cătune ori case izolate, schituri sau mănăstiri, locuințele unor particulari (prieteni sau rude), cetăți, castele, suburbiile unor aglomerări urbane, pe timp de iarnă sau de vară. Informațiile veridice se transformau în probe utilizate de acuzare în procesul penal. Datele și informațiile puteau veni atât de la părțile vătămate, de la alte autoritățile angrenate în lupta contra criminalității, cât și de la informatorii de ocazie ori, mai rar, de la informatorii profesioniști. Unele persoane erau obligate prin lege să

furnizeze informații slujbașilor puterii, așa cum a fost cazul juzilor sătești sau a păstorilor din regiunile montane.

Însă nu toată lumea era dispusă să colaborez cu autoritățile deoarece acest fapt presupunea și riscuri. Informatorii „calificați” sau cei de ocazie ezitau să colaboreze informativ cu puterea. Suntem într-o perioadă în care nu au existat posibilități de asigurare a conspirativității colaborării sau de protecție a informatorilor ori a martorilor și probabil că nici nu se dorea în mod expres acest lucru. Unii răufăcători încercau să părăsească comitatul sau chiar țara, împreună cu bunurile furate, de regulă animale, acțiune evident facilă, în lipsa unor structuri grănicerești profesioniste și eficiente, străbătând păduri întunecoase sau traversând pășunile deluroase ori alpine, fiefuri ale păstorilor. Alții preferau să se refugieze în teritoriile principatului aflate sub controlul puterii otomane, unde puterea pătrundea mai greu.

Însoțind inchiziția generală a scaunului Arieș, ne-am putut da seama de volumul extraordinar de mare al proceselor judecate, precum și de varietatea faptelor reclamate. Activitatea acesteia s-a încheiat după 12 zile, timp în care oficialii au lucrat efectiv de luni până vineri inclusiv și au luat în discuție cazurile prezentate de orașul Unirea și de alte 19 localități aparținătoare Plasei de Sus a scaunului nobiliar secuiesc Arieș, judecând peste 300 de fapte de la simple înjurături la tâlhării și crime. Itinerarul ales este unul scurt: 9 localități au fost convocate pe rând la reședința unității administrativ-teritoriale, iar alte 11 s-au perindat prin satul Stejeriș, unde circulașii și-au stabilit reședința vreme de o săptămână. Situația diferă față de comitatul Maramureșului unde la finele lunii mai 1677 puterea a acționat nu din birouri sau din săli de judecată încropite *ad-hoc*, ci luând urma hoților în hotarul satelor de pe Valea Izei, Budești, Botiza, Șieu și Rozavlea.

Și din domeniul Hunedoarei avem știri despre activitatea puterii. Astfel, un număr de două razii sunt consemnate de documente în lunile ianuarie și decembrie 1673. Judecățile se fac itinerant, din sat în sat, cu martori, cu sentințe prompte, de multe ori amânate sau înaintate forurilor competente, potrivit uzului pentru a doua jumătate a secolului XVII. Puterea din ianuarie s-a desfășurat în 17 locuri iar cea din decembrie în 12. Au fost dezbătute nu mai puțin de 70 de cazuri reclamate de părțile vătămate și s-au aplicat 13 sentințe cu pedeapsă corporală, 41 amenzi în valoare de 1.008,50 florini, o sumă foarte mare pentru acea perioadă. În topul infracțiunilor primează cele de violență, urmează înjurăturile și actele de imoralitate, precum și furturile, destul de numeroase. Se detașează un omor comis la Hațeg.

Studiind documentele de arhivă am reușit să stabilim care au fost, în linii mari, categoriile de persoane ce au făcut obiectul urmăririi, oferind exemple din practica judiciar-penală identificată în arhive. Este vorba despre *răufăcătorii dovediți*, de *suspecții* care se sustrăgeau cercetării și nu se prezentau, pe baza citației, la procese, de *protectorii*, *gazdele* sau *tăinuitorii* infractorilor, de *incendiatori*, *vagabonzi*, *cerșetori* sau *venetici necunoscuți*, de *lobagi* care au părăsit moșia, de *persoane dispărute în condiții suspecte* sau *femei și copii fugiți* de la domiciliu. În privința *bunurilor urmărite*, acestea erau în principal diverse obiecte furate din locuințe sau jefuite de lotrii la drumul mare, dar cel mai adesea izvoarele pomenesc despre animale de călărie ori de povară sustrate de infractori. Erau bunuri de mare preț, deoarece furtul unor cai sau vite puteau produce grave perturbații economice în familiile sărace iobăgești. Legislația era extrem de aspră cu hoții de animale, aceștia sfârșind, de regulă, atârnați în ștreang.

Pe o *hartă criminogenă* a principatului cele mai cunoscute „drumuri ale hoților” erau în părțile de nord, nord-est și est. În sud era ceva mai dificil pentru latroni deoarece aici se aflau pământurile sașilor și, în parte, a secuilor extrem de riguroși în măsuri antinfracționale, deși tratatele dintre domnitorii munteni și principii ardeleni vorbesc despre extrădarea răufăcătorilor care circulau de o parte și de alta a Carpaților Meridionali. Și despre tâlharii din teritoriile ocupate de turci în vestul principatului avem informații, aceștia preferând, ca locuri de refugiu, zonele muntoase ale Apusenilor sau ale Banatului, ce ofereau întotdeauna scut damnaților societății, indiferent de regimul politic.

Țărani din Transilvania cu vitele la păscut (sec. XVII)

Am constatat cât de vulnerabile erau spațiile muntoase din zona Maramureș-Bistrița și cât de slab păzite de autorități erau hotarele Transilvaniei cu Moldova și

Polonia. Aici, actele judiciare vorbesc despre numărul foarte mare al malefactorilor care nu se sfiiau să atace și cele mai bine păzite caravane ale negustorilor greci sau să facă contrabandă cu animale furate peste graniță. Din păcate, oficialii s-au dovedit de multe ori neputincioși în fața bandelor de lotrii, sens în care dieta dispune, în repetate rânduri, *potere generale*, obligând la cooperare câte doua sau trei comitate și districte. Spre sfârșitul secolului XVII, pe fondul instabilității politice, este angrenată chiar armata de ocupație austriacă pentru pacificarea zonei.

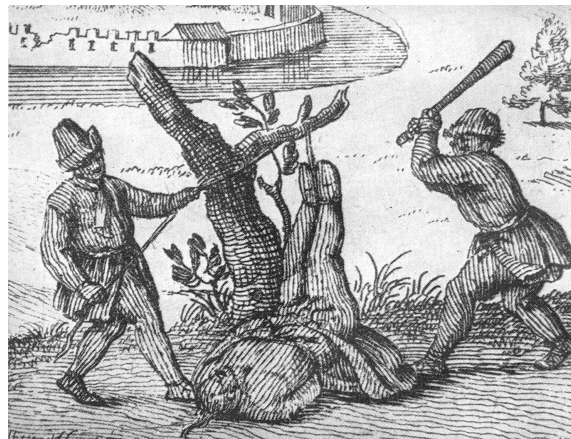
Capitolul final înseamnă așa-numitul „Cod penal virtual” al Transilvaniei princiare, în fapt o adunare și ordonare a faptelor penale comise în perioada-țintă, după modelul codului penal actual. Demersul nostru poate fi folositor celor care, din dorința de a înțelege mai bine mecanismele cercetării penale din evul mediu, încearcă să se ancoreze în realitatea în care trăim. Comparând sistemele de drept penal, nu am făcut decât să oferim expertiză juridică și să particularizăm, prin exemple, modul în care infracțiunile era încadrate, alături de finalitatea demersurilor procedurale.

În partea generală am vorbit despre *legea penală* care înseamnă elementele de așa-numită „legislație criminală”, definită de juriștii ardeleni ai secolelor XVI și XVII. În terminologia vremurilor medievale *infracțiunea* este denumită cel mai adesea *malefacere*, *silnicie* sau *delictus*. Ștefan Werbőczy realizează pentru prima oară în istoria juridică a Transilvaniei, o clasificare a infracțiunilor. Plecând de la pericolul social al acestor fapte, el le împarte în: *delicte majore*, atunci când autorul poate răspunde cu capul sau *delicte minore*, ce pot fi soluționate la nivelul instanțelor comitatense. În prima categorie intră vina trădării (*nota infidelitas*), infracțiune supusă pedepsei capitale (*capitalis sententia*) și faptele de mare silnicie, iar în cea de-a doua, fapte de mică silnicie (*minores actus potentiari*). În progres sesizabil, *Approbatæ Constitutiones* vorbesc despre ...*cele cinci cazuri de silnicie mare* (maior potentia) și *silnicie mică* (minor potentia), *apoi omorul cu premeditare, dota, bunuri parafernale, cele privitoare la quartalități, tutele, ipotece, convenții obligații, depozite și defăimări, delațiuni false, chestiunile în care se cere restituirea scrisorilor și documentelor ajunse în orice fel în mâini străine, precum și iobagii și servitorii fugiți, în altele indicate în mod special în legile țării, în această privință.*

Maior potentia înseamnă cinci fapte „de mare violență”: *pătrunderea prin forță în casa nobilului* (invasio), *confiscarea* (furtul) *bunurilor nobilului*, *lipsirea de libertate a nobilului*, *agresarea ori rănirea persoanei nobile* (vulneratio) și *uciderea nobilului* (homicide), fapte pentru care pedeapsa era capitală. *Minor potentia* sunt

acele fapte penale „de mică violență” cu un pericol social mai redus: abuzuri comise de/sau împotriva unor oameni de rând: atacarea, agresarea, lipsirea de libertate (*invasio, vulneratio, incaptivatio*), deposedarea de unele bunuri mobile, procese referitoare la moșii, moșteniri, partaj, retrocedarea de zălogiri, injurii și altele, fapte pentru care se aplicau doar amenzi, ce puteau urca până la suma de 200 de florini.

Tot acum sunt trecute în revistă *participația, cauzele care înlătură caracterul penal al faptei*, precum și *pedepsele*, identificând în spectrul punitiv ardelean pedeapsa cu moartea, pedepsele fizice (corporale), închisoarea și amenda. Metodele și instrumentele prin care se lua viața condamnaților diferă de la un comitat la altul, de la un oraș la altul de la o persoană cu statut social la alta. De pildă, pentru infidelitate față de țară și suveran, nobilul trădător era decapitat, tăierea capului fiind considerată o formă mai ușoară a execuției, cavaleriească și mai puțin umilitoare. Criminalilor li se tăia mâna cu care au ucis după care erau decapitați ori lapidați, la fel ca și cei condamnați pentru devastarea casei nobilului. Hoților le era rezervat ștreangul, o metodă de execuție dezonorantă, sau țeapa, la fel ca și tăinuatorilor, în timp ce vrăjitorii sau vrăjitoarele, precum ereticii, erau mistuiți de flăcările rugului. Unele pruncucigașele erau îngropate de vii în pământ amestecat cu spini sau înecate în Someș ori Mureș, altele scăpau doar cu bătaia pentru vină nedovedită, în timp ce autorii de *raptus* primeau aceeași pedeapsă: moartea.

Bătaie la tălpi (1686)

Mult mai numeroase decât execuțiile și mult mai variate, pedepsele corporale, pronunțate pentru vini mai mici, îndeplinesc atât scopul preventiv cât și cel corector (umilitor) al legii. Foarte mulți infractori erau condamnați la bătaie cu nuiaua sau, mai rar, cu vergeaua pe piatră, în locuri publice, legați de stâlpul infamiei sau închiși în așa-numitul *caladău* ori jug, sufereau pentru faptele lor: agresiune, ocuparea

abuzivă a unor imobile, furturi mai mărunte, beție, injurii, în general *minor potentia*. Asemenea corecții le erau aplicate și celor ce depuneau jurământ fals cu ocazia unor procese, iar călăul nu face altceva decât să execute dispoziția judecătorului, aceea de a-i tunde pe condamnați, ca mod de umilire, și de a-i bate *până rămân între viață și moarte*.

Pentru favorizarea infractorilor, autorii, dacă scăpau cumva de țeapă, erau mutilați prin tăierea urechilor, la fel ca și femeia adulteră, arsă de călău cu fierul roșu pe frunte și obraji, după o prealabilă bătaie cu trei rânduri de nuiete, în prezența unui public numeros chemat *să vadă dar să nu facă precum ea*. Pentru injurii aduse Domnului la început autorul era bătut cu nuiua, dacă fapta se repeta i se tăia o bucată din limbă iar a treia oară urma să fie lapidat.

Pedeapsa închisorii și modul în care aceasta era pusă în executare în carcerile cetăților fiscalului ori în orașe a fost amplu detaliată și completată cu exemple sugestive. Închisoarea este o instituție corecțională în care își ispășesc pedeapsa persoane condamnate la privare de libertate printr-o sentință emisă de unul din forurile judecătorești și rămasă definitivă. Într-o a doua accepțiune termenul se referă la o clădire securizată, loc în care sunt închiși și păziți cei condamnați la pedepse privative de libertate sau cei deținuți preventiv, fiind sinonimă cu termenii *temniță, pușcărie, penitenciar, arest, gherlă* sau *prinsoare*. În peisajul justiției comitatense ardelene închisoarea reprezintă un alt punct final al acțiunii judiciare decât eșafodul și loc de executare a sentințelor. Este totodată și un instrument eficient al consolidării stării de siguranță la nivelul comunităților locale.

În fine, *măsurile de siguranță* luate de instanțe pentru înlăturarea unor stări de pericol social și preîntâmpinării săvârșirii faptelor prevăzute de legea penală, adică *interzicerea de a se afla într-o localitate* sau *confiscarea specială*, așa cum era ele percepute la vremea respectivă, au fost completate prin prezentarea *cauzelor care înlătură răspunderea penală sau consecințele condamnării*: amnistia, grațierea și prescripția.

Partea specială a fost rezervată infracțiunilor, începând cu cele contra siguranței statului (*nota infidelitatis*), continuând cu faptele săvârșite contra persoanei, detaliate pe subpuncte (*homicide, infanticidum, vulneratio, incaptivatio, raptus, invasio, amenințarea, violul, adulterum, insulta, diffamatio*), apoi cu infracțiunile contra patrimoniului (*fures, tâlhăria, distrugerea, incendierea, tulburarea de posesie*), cu infracțiunile care aduc atingere unor activități de interes

public sau altor activități reglementate de lege (*abuzul în serviciu, corupția, sperjurul, favorizarea infractorului, evadarea, falsificarea de monedă*), precum și cu alte infracțiuni care aduc atingere unor relații privind conviețuirea socială (*duas habentes, abandonul de familie, vrăjitoria, bestialitas*). Toate acestea au fost analizate și comparate, s-au identificat normele ardeleno corespondente, oferindu-se exemple semnificative.

Privind în ansamblu suma informațiilor istorice și juridice expuse în capitolele lucrării am constatat faptul că pe parcursul secolului XVII și, în general în epoca principatului, în comitatele ardeleno s-au comis fapte penale, acestea au fost judecate de instanțe iar autorii și-au primit pedeapsa. Cei care au scăpat de brațul legii au optat pentru viața de fugar, dar și în cazul lor statul și-a construit instrumente legislative și instituții speciale, astfel încât să țină sub control ordinea și liniștea publică în toate mediile societății. Structurile juridice ale statului medieval ardeleno, în speță organele de cercetare și instanțele de judecată, incluzând aici instituția inchiziției generale sau potera, având cadrul legislativ organizat la un nivel acceptabil, au putut realiza în condiții bune actul de justiție, într-un principat mereu confruntat cu probleme politice și sociale, mereu măcinat de agresiuni otomane, privit cu lăcomie de Habsburgi sau angrenat în alianțe statale și proiecte militare periculoase, însă întotdeauna orientat spre Apusul de unde venea progresul și modernitatea.

B

IBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. IZVOARE

1.1. IZVOARE EDITE

- *Approbata et Compilata*, Nyomtattatott a királyi Lyceum Betüivel, Kolosváratt, 1815-ben, II, *Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*;
- BETHLEN, Nicolae *Descrierea vieții sale de către el însuși*, trad. Francisc Pap, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2004;
- *Codul penal. Codul de procedură penală*, ediția a 11-a actualizată la 1 septembrie 2009, Editura Hamangiu, București, 2009;
- *Corpus Juris Hungarici, Magyar törvénytár, 1540-1848 évi Erdély törvények* [Legile din Transilvania din anii 1540-1848], ediție Kolosvári, Sándor, Óvári, Kelemen, Budapesta 1900;
- CRĂCIUN, Ioachim, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1928;
- *Documente privind istoria României, Introducere*, vol. II, Editura Academiei RPR, București, 1956;
- Herlea, Alexandru (coord.), *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei - 1653*, traducere, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997;
- HOLBAN, Maria (coord.), *Călători străini despre Țările Române*, vol. II-VI, Editura Științifică, București, 1971-1976;
- *Inventarul munițiilor și a tuturor lucrurilor ce se găsesc în Cetatea Gherla, întocmit din porunca ilustrului principe al Transilvaniei, Michaelis Apafi, în momentul trecerii Cetății Gherla în mâna excelenței sale Micháélis Also de Nagj Pesteny, care a preluat conducerea cetății de la excelența sa Borzási Borzási Georgy, la Gabriel-Virgil Rusu, O mărturie documentară despre cetatea Gherla la 1675*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, XLVIII, 1-2, 2003;
- *Instructio brevis pro egregiis, ac generosis dominis Stephano Réthi de Alsó-Torja, necnon Georgio Haydúde Vizakna judlium, Michaelis Székely de Bükkös vicecomite, et notario comitatus Albensis, ex generali congregatione comitatus ejusdem, ad inquisitionem publicorum malefactorum exmissorum; per generos. domin. Joannem Kémeny, et*

Franciscum Bethlen Supremos comites anno Domini 1641. die 3. Martii, in arce Fogarasiana delineata et exhibita, în *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae*, vol. X, Budapest, 1884;

- KEMÉNY, Ioan, *Memorii, 1607-1662. Scrierea vieții lui*, traducere Pap Francisc, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2002;
- KÖLESERI de Keres-Er, Samuel, *Pestis Daciae MCCIX scrutinum et cura* [Ciuma în Dacia], Cibini, 1709;
- KOLOSVÁRI, Sándor, ÓVÁRI, Kelemen, *Corpus statutorum Hungariae municipalium. Statuta et constitutiones municipiorum Transylvaniae ab antiquissimis temporibus usque ad finem seculi XVIII* vol. I, Budapest, 1885;
- KOVÁCS, András, *Gyulafehérvár város jegyzőkönyvei* [Protocoalele orașului Alba Iulia], vol. II, Az Erdély Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1998;
- KRAUS, Georg, *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, traducere G. Duzinchevici și E. Reus-Mîrza, Editura Academiei RPR, București, 1965;
- LITHGOW, William, *Descrierea călătoriei prin Transilvania și Moldova*, la Maria Holban (coord.), *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, București, 1972;
- *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae - Erdély Országgyűlési emlékek*, [Hotărârile dietei Transilvaniei], sub redacția lui Szilágyi Sándor, vol. I-XXI, Budapest, 1875-1898;
- NECULCE, Ion, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1982;
- *Nemes Magyarország Szokásjogának Hármaskönyve*, Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen, *Magyar Törvénytár. Werbőczy István Hármaskönyve*, note explicative de Markus Dezső, Budapest, Franklin-Társulat, 1897;
- *Ordinul dat juzilor poterei comitatului Solnocul Interior*, în *Magyar Gazdaságtörténelmi szemle* [Revista de istorie economică maghiară], anul V, Budapest, 1898;
- ȘINCAI, Gheorghe, *Cronica românilor*, vol. 2, Biblioteca Pentru Toți, Editura Minerva, București, 1978;
- *Tripartitum Opus iuris Consuetudinarii Incliti Regni Hungariae per magistrum Stephanum de Werbewcz, personalis presentle regle majestatis locum tenentem, Accuratissime editum*, la Moldovan I. Florin, *Originea și evoluția instituției jurătorilor la români*, Editura Texte, Dej, 2007;

1. 2. IZVOARE INEDITE

- *Extractussa Nemes Aranyas Szék Kerületében a Felső Járásban levő Faluk Beneficiumainak és Maleficiumainak* [Registrul cu evidența beneficiilor și fărâdelegilor satelor din plasa de sus a nobilului scaun Arieș], I/2;
- *Magyar Országos Levéltár, Erdély Fiscalis Levéltár* [Arhiva Națională Ungară, Arhiva Fiscală a Transilvaniei], Budapest, fasc. I A, p. 89, în fotocopie la Biblioteca Academiei, Filiala Cluj, Fototeca, cota F/211;
- *Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond Comitatul Solnocul Interior, Protocoalele comitatului*;

- Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond Comitatul Turda, Protocoalele comitatului Turda, nr. I-III;
- Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, Fond Prefectura Județului Maramureș, Protocoalele Congregației Nobiliare, anii 1629-1700, nr. I-IX;
- Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond Colecția de Documente și Manuscrise, nr. 9-13, Francisc Réti, *Historia Rei Cameralis*;
- Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond Primăria Orașului Bistrița, Seria I;

2. ISTORIOGRAFIE

2.1. LUCRĂRI GENERALE

- ANDEA, Susana, ANDEA, Avram, *Principatul Transilvaniei sub suzeranitate otomană (1541-1691)*, în *Istoria României - Transilvania*, coord. Anton Drăgoescu, vol. I, Editura George Barițiu, Cluj-Napoca, 1997;
- BASARAB, Matei, *Drept penal, Partea generală*, vol. I, Iași, 1992;
- BOROI, Alexandru, *Drept penal. Partea generală*, Editura C. H. Beck, București, 2008;
- BRĂȚIANU, Gheorghe, *Sfatul domnesc și Adunarea Stărilor în Principatele Române*, Editura Enciclopedică, București, 1995;
- CÂNDEA, Virgil (coord.) *Istoria românilor*, vol. V, Editura Enciclopedică, București, 2003;
- CÂRJAN, Lazăr, *Istoria poliției române de la origini până în 1949*, Editura Vestala, București, 2000;
- CSEREY, Mihály, *Erdély históriája, 1661-1711*, [Istoria Transilvaniei], Bibliotheca Historica, Budapest, 1983;
- DAVIES, Norman, *God's playground. A history of Poland* [Terenul de joacă al lui Dumnezeu. O istorie a Poloniei], Volume I, *The Origins to 1795* [De la origini până în anul 1795], Oxford University Press Inc., New York, United States, 2005;
- DEGRE, Alajos, *A XVI-XVII századi erdélyi büntetőjog vázlatja* [Schiza dreptului penal din Transilvania în secolul XVI-XVII], Budapest, 1943;
- DONGOROZ, Vintilă, KAHANE, Siegfried, ANTONIU, Geroge, BULAI, Constantin, ILIESCU, Nicoleta, STĂNOIU, Rodica, *Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea generală*, vol. I, Editura Academiei, București, 1975;
- DOMANOVSKY, Sándor, BALANYI, György, MÁLYUSZ, Elemér, SZENTPÉTERY, Imre, VARJÚ, Elemér, *Magyar Művelődéstörténet* [Istoria culturii maghiare], vol. 3-4, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1942;
- DOMBOVÁRY, Géza, *Levéltári és egyéb adatok a előtti fenytő általános részéhez és büntetés jogához* [Date din arhivă și alte informații cu privire la dreptul nostru penal și la aplicarea acestuia], Pécs, 1936;
- LÉON-DUFOUR, Xavier (coord.), DUPLACY, Jean, GEORGE, Augustin, GRELOT, Pierre, GUILLET, Jacques, LACAN, Marc-Francois, *Vocabular de teologie biblică*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2001;

- ENGEL, Pál, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale, 895-1526*, trad. Aurora Moga, ediția A.A. Rusu și Ioan Drăgan, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006;
- HANGA, Vladimir, *Istoria dreptului românesc*, Editura Academiei RSR, vol. 1, București, 1980;
- HANGA, Vladimir, *Principiile dreptului privat roman*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989;
- HERLEA, Alexandru, *Studii de istorie a dreptului*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983;
- IORGA, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989;
- JEKELFALUSSY, József, *A magyar korona országainak helységnévtára, [Localitățile din țările coroanei Ungariei]*, Pesti Könyvnyomda-Részvény Társaság, Budapest;
- LaGrange, Randy L., University of North Carolina at Wilmington, *Policing american societiy [Poliția în societatea americană], Second Edition*, Nelson-Hall Publishers, Chicago, 1998;
- MAKKAI, László, *Historie de Transylvanie*, [Istoria Transilvaniei], Paris, 1946;
- MEZNERINCS, Iván, *A magyar büntetőigazságszolgáltatás a 16-19 században [Dreptul penal maghiar în secolele XVI-XIX]*, Budapest, 1933;
- NEAGU, Ion, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, Ediția a-II-a revizuită și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2010;
- PASCU, Ștefan, *Istoria Clujului*, Consiliul Popular al Municipiului Cluj, 1974;
- PASCU, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, III, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1972, 1986, p. 347;
- POP, Ioan Aurel, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etongeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997;
- POP, Ioan Aurel, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991;
- POP, Ioan Aurel, NAGLER, Thomas, MAGYARI, András (coord.), *Istoria Transilvaniei*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, vol. I-III, Cluj-Napoca, 2003-2008;
- RUSU, Gabriel-Virgil, *Restituiri transilvane. O lume așa cum a fost*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2007;
- ȘINCA, N. Florin, *Din istroia Poliției Române*, vol. I-III, Tipografia RCR Print, București, 2006-2009;

2.2. LUCRĂRI SPECIALE

- ANCEL, Marc, *La défense sociale [Protecția socială]*, PUF, Paris, 1989;
- ANDEA, Susana, *Instituțiile centrale și locale în Transilvania*, în *Istoria românilor*, coord. Virgil Căndea, vol. V, Editura Enciclopedică, București, 2003;
- ANDEA, Susana, ANDEA, Avram, *Haiducul Pinteș și lumea sa*, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003;

- AVARVAREI, Ofelia, *Aspecte din istoria forțelor de ordine publică din Transilvania, până în anul 1918*, manuscris, Cluj-Napoca, 2010;
- B. NAGY, Marghit, *Várok, kastélyok, udvárházak, ahogy a régiek látták*, [Cetăți, castele, conace vâzute de cei vechi], București, 1973;
- BIRÓ Sándor, RUSU, Gabriel-Virgil, KISS, Ferenc, B. NAGY, Marghit, TAISZNYÁS, Csilla-Beatrix, *Az örmény Szamosújvár* [Gherla armeană], Proarmenia, Gherla, 2004;
- BIRÓ, Venczel, *Az erdelyi fejedelmi hatalom fejlődése 1542-1690* [Dezvoltarea autorității principilor ardeleni], Cluj, 1910;
- BENKŐ, Samu, DEMÉNY, Lajos și VEKOV, Károly, *Răscoala secuilor din 1595-1596. Antecedente, desfășurare și urmări*, Editura Academiei, București, 1978;
- BENTHAM, Jeremy, *Traité des preuves judiciares* [Tratat de probe judiciare], vol. 1, Editura Bossage Prères, Paris, 1823;
- BERTÉNYI, Iván, DIÓSZEGI, István, HORVÁTH, Jenő, KALMÁR, János, SZABÓ, Péter, *Királyok könyve* [Cartea regilor], Officina Nova, Budapest, 1993;
- BROEDEL, Hans Peter, *The Malleus Maleficarum and the Construction of Witchcraft: Theology and Popular Belief* [Malleus Maleficarum și interpretarea faptelor de vrăjitorie; între teologie și credință populară]. Manchester University Press, Manchester, 2004
- BUNTA, Petru, *Gabriel Bethlen*, Editura militară, București, 1981;
- COSTEA, Ionuț, *Structuri sociale*, Ioan Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari András (coord.), *Istoria Transilvaniei*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005;
- CSANKI, Dezső, *Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak Korában*, [Istoria geografică a Ungariei în timpul Huniazilor], Budapest, 1913;
- DASCĂLU, Ioan, DUMITRESCU, Adrian, ȘTEFAN, Cirsitan-Eduard, *Procedura dării în urmărire*, Editura Sitech, Craiova, 2008;
- DÁNÉ, Veronka, *Az önagysága széki igy deliberála. Torda vármegye fejedelemségkori birósági gyakorlata*, [Măria sa sedria a deliberat în felul următor.....], Erdélyi Tudományos Füzetek, 259, Ed. Erdélyi Múzeum - Egyesület és a Debreceni Egyetem Történelmi Kiadványa, Debrecen-Kolozsvár, 2006;
- DÖRNER, Anton, *Transilvania între stabilitate și criză (1457-1541)*, în Ioan Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari András (coord.), *Istoria Transilvaniei*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, vol. I, Cluj-Napoca, 2003;
- DÖRNER, Anton, *Structura puterii*, în *Istoria Transilvaniei*, în Ioan Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari András (coord.), *Istoria Transilvaniei*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, vol. II Cluj-Napoca, 2005;
- DRĂGAN, Ioan, *Nobilimea românească din Transilvania. 1440-1514*, Editura Enciclopedică, București, 2000;
- EDROIU, Nicolae, *Câteva precizări pe marginea articolului „Un manuscris inedit și o controversă istorică”*, în *Revista istorică*, V, Editura Academiei Române, București 1994;
- ECKHART, Ferenc, *A földesúri büntetőbiráskodás a XVI-XVII, században* [Judecarea în materie penală în fața stăpânului feudal în secolele XVI-XVII], Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954;
- FENEȘAN, Cristina, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, Editura Enciclopedică, București, 1997;

- FELEZEU, Călin, *Statutul juridic al principatului Transilvaniei în relațiile cu Poarta Otomană (1541-1699)*, în Ioan Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyar András (coord.), *Istoria Transilvaniei*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, vol. II, Cluj-Napoca, 2003;
- GÖLNER, Carol, Abrudan, Paul, *Francisc Rákóczi al II-lea*, Editura militară, București, 1983;
- HASAN, Mihai, Florin, *Trei surse juridice privind infracționalitatea în Ungaria (secolele XIV-XVI). Infracțiunile de drept penal oglindite în decretelor regilor ungari, Tripartitum-ul lui Werbczy și statutele municipale săsești*, în *Anuarul școlii doctorale „Istorie. Civilizație. Cultură”*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005;
- HERNER, János, *Bornemisza Anna megbüvöltetése. Boszorkányperek Erdély politikai küzdelmeiben 1678-1688* [Vrăjirea lui Anna Bornmisza. Vrăjitoare în luptele politice din Transilvania 1678-1688], Magyar Tudományos Akadémia, Budapest-Szeghed, 1988;
- HERNER, János, *Rontás és igézés. Politikai boszorkányper Erdélyben 1668-1688* [Blestem și deochi. Proces de vrăjitorie în Transilvania 1668-1688], Budapest, 1988;
- HOSSU, Valer, *Nobilimea Chioarului*, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2003;
- JÓNÁS, Ilona, *Appréciation de la campagne polonaise de 1657 en Transylvanie* [Considerații asupra campaniei poloneze din 1657 din Transilvania], *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio historica, Tomus VI*, Budapest, 1964;
- KÁDÁR, József, TAGÁNY, Károly, RÉTHY, László, *Szolnok - Doboka Vármegye Monographiája* [Monografia comitatului Solnoc-Dăbâca], vol. I-VI, Dés, 1901-1903;
- KÁDÁR, József, *Folclorul românesc din nordul Transilvaniei*, traducere Francis Kiss, Editura Saeculum I.O., București, 2005;
- KOMÁRONY, Andor, *Magyországi boszorkányperek oklevéltára* (Documentele proceselor de vrăjitorie din Ungaria), Budapest, 1910;
- KÖPECZI, Béla, *II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig* [Memoriile principelui Francisc Rákóczi II despre războiul maghiar], Pést, 1872;
- KISS, András, *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák* [Vrăjitoare, ghicitoare și destrăbălate cu coarne de pai în cap], Erdélyi Múzeum, Kolossvár, 1999;
- KISS, Andrei, *Forul dominial în Transilvania*, în *Revista Arhivelor*, Cluj, 1969/2;
- LUKINICH, Imre, *Dés á város közéleté a XVIII század elején* [Viața publică în orașul Dej la începutul secolului al XVIII-lea], Dés, 1908;
- METEȘ, Ștefan, *Cercetări și sentințe judecătorești privitoare la românii din ținutul Cetății de Piatră (Chioara) în secolul al XVII-lea (1661)*, în *Revista Arhivelor*, nr.1, Cluj, 1946;
- MIKÓ Ferenc és BIRÓ Sámuel *históriája Báthory Gáborról* [Istoria cu privire la Gabriel Báthory de Francisc Mikó și Samuel Biró], în *Erdély öröksége* [Moștenirea Transilvaniei], vol. III, Budapest, 1942;
- MOLDOVAN, I. Florin, *Originea și evoluția instituției jurătorilor la români*, Editura Texte, Dej, 2007;

- PÁKO, László, *Scurte vieți omenești. Pruncucideri din Cluj la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în *Anuarul Școlii Doctorale „Istorie. Civilizație. Cultură.”*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005;
- PASCU, Ștefan, HANGA, Vladimir, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului*, vol. II, București, 1958;
- POKOLY, József, *Istoria instituției comitatului*, în Kádár József, Tagány Károly, Réthy László, *Szolnok - Doboka Vármegye Monographiája* [Monografia comitatului Solnoc-Dăbâca], vol. VI, Dej, 1903;
- POP, Ioan Aurel, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1996;
- POP, Ioan Aurel, *L'eredità romana nell diritto romeno medievale* [Moștenirea romană în dreptul românesc medieval], în *L'eredità di Traiano. La tradizione istituzionale romano-imperiale nella storia dello spazio romeno*, Istituto italiano di Cultura, Bucarest, 2008;
- PRODAN, David, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVII*, vol. 1, *Supușii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986;
- RUSU, Gabriel-Virgil, *Cronicari, călători și proiecte polone ale principilor ardeleni. Campania din Polonia a lui Gheorghe II Rákóczi (1657)*, în *Studia medievalia*, I, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004;
- RUSU, Gabriel-Virgil, *Conspirația nobiliară de la Cluj împotriva lui Sigismund Báthory - 1594*, în *Anuarul Școlii Doctorale „Istorie. Civilizație. Cultură”*, I, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005
- RUSU, Gabriel-Virgil, *11 septembrie 1594. Asasinat politic în cetatea Gherlei*, în *Magazin istoric*, nr. 1 (418), București, 2002;
- RUSU, Gabriel-Virgil, *Execuție în cetatea Becleanului. Tragicul sfârșit al lui Dionisie Bánffy de Bonțida*, în *Magazin istoric*, nr. 11(428), București, 2002;
- SZEGEDI, Edit, *Constituirea și evoluția principatului Transilvaniei (1541-1690)*, în Ioan Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari András (coord.), *Istoria*